

УДК 347.77.01

КОДИНЕЦЬ А.О.

УЧАСТЬ ДЕРЖАВИ ТА ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА У ВІДНОСИНАХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті досліджуються особливості участі держави та інших публічно-правових утворень у відносинах інтелектуальної власності, характеризуються процеси реформування системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, розглядаються напрями охорони традиційних знань та традиційних виражень культури. У межах предмета дослідження наголошується на проблемах нормативного регулювання відносин інтелектуальної власності, формуються висновки щодо удосконалення національної системи правової охорони інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, держава, традиційні знання, традиційні вираження культури, державна система охорони інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної власності.

В статье исследуются особенности участия государства и других публично-правовых образований в отношениях интеллектуальной собственности, характеризуются процессы реформирования системы правовой охраны интеллектуальной собственности в Украине, рассматриваются направления охраны традиционных знаний и традиционных выражений культуры. В рамках предмета исследования отмечаются проблемы нормативного регулирования отношений интеллектуальной собственности, формулируются выводы по совершенствованию национальной системы правовой охраны интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, государство, традиционные знания, традиционные выражения культуры, государственная система охраны интеллектуальной собственности, объекты интеллектуальной собственности.

The article examines the peculiarities of participation of the state and other public legal entities in the relations of intellectual property, describes the processes of reforming the system of legal protection of intellectual property in Ukraine, the problems of protection traditional knowledge and traditional expressions of culture. Within the scope of the subject of the study, it is noted, that there are some problems in the regulation of intellectual property relations, conclusions are drawn on the improvement of national legal protection system of intellectual property.

Key words: intellectual property, state, traditional knowledge, traditional expressions of culture, state system of protection of intellectual property, objects of intellectual property.

Постановка проблеми. Поряд із фізичними та юридичними особами учасником правовідносин у сфері інтелектуальної власності є також держава та інші публічно-правові утворення. Передусім відзначимо, що чинне законодавство України визначає необхідність врахування публічних інтересів у наданні правової охорони різним об'єктам права інтелектуальної власності.

Зокрема, згідно із Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [1] надається правова охорона винаходу та корисній моделі, що не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [2] правова охорона надається знаку, що не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі, вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного

(нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Так, не можуть також одержати правову охорону як торговельні марки позначення, які зображують або імітують: державні герби, прапори та інші державні символи; офіційні назви держав; емблеми, скорочені або повні найменування міжнародних міжурядових організацій тощо. Такі позначення можуть бути включені до торговельної марки як елементи, що не охороняються, якщо на це є згода відповідного компетентного органу або їх власників. В Україні Наказом Міністерства освіти і науки України від 04.08.2010 № 790 також були затверджені Правила погодження питань про внесення позначення, що містять офіційну назву держави «Україна», до знака для товарів і послуг [3].

Стан дослідження. Особливості суб'єктного складу відносин інтелектуальної власності були предметом наукового дослідження представників різних галузей юридичної науки, зокрема, Г.О. Андрощука, Ю.М. Капіци, Н.М. Мироненко, О.П. Орлюк, О.І. Харитонові та інших вчених.

Постановка завдання. Метою публікації є аналіз особливостей участі держави та інших публічно-правових утворень у відносинах інтелектуальної власності, розгляд напрямів реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, дослідження проблем та суперечностей чинного законодавства України, що регулює відносини у сфері інтелектуальної діяльності, визначення стану його розвитку, а також формулювання висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства в галузі охорони прав інтелектуальної власності.

Основний матеріал дослідження. Держава та створені нею юридичні особи публічного права також можуть бути суб'єктами права інтелектуальної власності. Насамперед, йдеться про похідний статус таких суб'єктів, оскільки первинним суб'єктом права інтелектуальної власності, безумовно, є творець (творці) результату інтелектуальної, творчої діяльності. Юридичні особи публічного права можуть отримати права інтелектуальної власності внаслідок створення службового результату інтелектуальної діяльності, у випадку спадкування на підставі заповіту або за договором про виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт та за іншими правочинами. Так, відповідно до ст. 11 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [4] майнові права на технологію та/або її складові, що створені у процесі виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, передаються установами, організаціями та підприємствами-виконавцями органам державної влади, Національній академії наук України та галузевим академіям наук, які здійснюють фінансування зазначених науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (замовники), з урахуванням положень Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) [5], якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці та в інших випадках, визначених законом. Можна навести й інші випадки, за яких держава в особі створеної нею юридичної особи публічного права стає суб'єктом права інтелектуальної власності.

Проте, незважаючи на фактичну участь держави у відносинах інтелектуальної власності, на формальному рівні у нормах ЦК України держава, так само, як й інші учасники публічно-правових відносин, не є суб'єктом права інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 418 кодексу право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом.

Відповідно до ст. 421 суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору.

Зазначимо, що ЦК України розмежовує категорію «особа» та «учасник цивільних правовідносин». Згідно зі ст. 2 особами є фізичні та юридичні особи. Категорія «учасник цивільних правовідносин» є більш широкою, до неї належать як фізичні та юридичні особи, так й суб'єкти публічного права: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави. Відтак, формально суб'єктами права інтелектуальної власності є лише творець (творці) та інші фізичні та юридичні особи, яким належать права інтелектуальної власності. Держава Україна, територіальні громади, іноземні держави чи міжнародні організації як суб'єкти публічного права, за існуючого формулювання ст. 418 та ст. 421 ЦК України, не є суб'єктами права інтелектуальної власності. Мабуть, з метою подолання цієї розбіжності, доцільно застосовувати розширене, а не буквально тлумачення тексту законодавчого акта, розуміючи під суб'єктами права інтелектуальної власності не лише фізичних та юридичних осіб, але й інших учасників цивільних правовідносин.

Державна система охорони прав інтелектуальної власності наразі перебуває на стадії свого реформування, адже послідовне і ефективне проведення економічних реформ не можливе без здійснення суттєвих перетворень, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності новітніх технологій, розвитку інформаційної сфери суспільства. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р була схвалена Концепція реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні (надалі – Концепція) [6], згідно з якою основними напрямками її реалізації є запровадження прозорої дворівневої структури державної системи правової охорони інтелектуальної власності, за якої Мінекономрозвитку забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності, а національний орган інтелектуальної власності виконує окремі публічні функції (владні повноваження) з реалізації державної політики у зазначеній сфері; реорганізація системи колективного управління майновими авторськими та суміжними правами; удосконалення національного законодавства та його гармонізація до законодавства ЄС.

Аналізуючи напрями реформування та зміни, що пропонуються у Концепції, не можемо не зазначити окремі недоліки такого процесу. Насамперед викликає зауваження обрана урядом послідовність напрямів проведення змін системи охорони інтелектуальної власності.

Реформування має на меті запровадження прозорої структури державної системи правової охорони інтелектуальної власності, лише останній напрям запропонованих змін спрямований на удосконалення національного законодавства. Скоріш за все, має бути навпаки, проведення законодавчих змін має передувати чи відбуватися паралельно із реформуванням державної системи органів, що реалізують політику у сфері охорони об'єктів інтелектуальної власності. Ефективність системи діяльності органів державної влади безпосередньо пов'язана із змістом законодавчих норм. Беручи за основу конституційний принцип про залежність змісту і спрямованості діяльності держави від прав і свобод людини (зокрема прав інтелектуальної власності), наголосимо на первинності оновлення законодавчого механізму права інтелектуальної власності.

Впродовж останніх десяти років декілька разів змінювалася система органів державної влади у сфері інтелектуальної власності, проте зазначені трансформації не призвели до суттєвого поліпшення законодавчого регулювання, створення дієвих гарантій реалізації та захисту прав творців на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Спеціальний орган виконавчої влади, що реалізує політику у сфері інтелектуальної власності, періодично змінював свою назву та відомчу підпорядкованість. Спочатку Державне патентне відомство України було реорганізоване у Державний департамент інтелектуальної власності МОН України, потім – у Державну службу інтелектуальної власності України. Наразі Концепція пропонує запровадження дворівневої структури державної системи охорони інтелектуальної власності, що передбачає ліквідацію Державної служби інтелектуальної власності та створення на базі ДП «Український інститут інтелектуальної власності» національного органу інтелектуальної власності. Постановою КМ України від 23 серпня 2016 р. № 585 [7] було ліквідовано Державну службу інтелектуальної власності, завдання і функції з реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності було покладено на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Водночас проведення інфраструктурних змін не призвело до оновлення законодавчої системи охорони інтелектуальної власності. Залишилися діючими положення Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», що стосуються деклараційного патенту на винахід та деклараційного патенту на корисні моделі, хоча зазначені патенти вже з 2004 р. не видаються в Україні, а ті, що були видані, припинили свою чинність.

Поряд із державою суб'єктом цивільного права є народ України. ЦК України у ст. 324 встановлює, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Аналогічне положення закріплене у ст. 13 Конституції України. Проте у відносинах інтелектуальної власності народ, зокрема народ України, не є суб'єктом інтелектуальної власності. Так, твори народної творчості (фольклор) не є об'єктом правової охорони у системі авторського права та суміжних прав. Водночас у сучасних умовах спостерігається трансформація цього підходу про абсолютну неможливість охорони результатів народної творчості як об'єктів інтелектуальної власності. Такі зміни відбуваються на міжнародному рівні з огляду на потребу у забезпеченні охорони традиційних знань та традиційних виражень культури.

Традиційні знання – це сукупність знань, що передаються з покоління в покоління у межах громади. Такі знання є невід’ємною частиною культурної та духовної самобутності народу.

Особливе значення в охороні традиційних знань має декларація Організації Об’єднаних Націй з прав корінних народів (2007), якою передбачені мінімальні стандарти для підтримки, збереження та охорони культурної та інтелектуальної спадщини корінних народів [8]. У ст. 31 Декларації зазначається, що корінні народи мають також право на збереження, контроль, захист та розвиток своєї інтелектуальної власності на таку культурну спадщину, традиційні знання та традиційні форми вираження культури.

У 2000 р. держави-члени Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) заснували Міжурядовий комітет з інтелектуальної власності, генетичних ресурсів, традиційних знань і фольклору (МКГР), а в 2009 р. вони домовилися про розробку «міжнародного правового документа» (або документів), який надав би ефективну охорону щодо традиційних знань, генетичних ресурсів і традиційних виражень культури (виразів фольклору). Такий документ може бути як у формі рекомендації державам-членам ВОІВ, так і у вигляді офіційного договору, який став би обов’язковим для країн, які б його ратифікували.

Нині розробляються дві форми правової охорони традиційних знань у сфері інтелектуальної власності:

- Захисна охорона, яка перешкоджає особам, які проживають за межами корінної спільноти, здобувати права інтелектуальної власності на традиційні знання. В Індії, наприклад, сформована придатна для пошуку база даних з традиційної медицини, яка може бути використана як доказ «відомого рівня техніки» патентними експертами, які проводять оцінку заявок на видачу патенту. Її створення було викликане випадком, коли Відомство США з патентів і товарних знаків видало патент на використання куркуми для загоєння ран – властивості, добре відомій традиційним громадам в Індії і описаній в стародавніх текстах на санскриті.

- Позитивна охорона – надання прав, які дають можливість корінним народам сприяти поширенню їхніх традиційних знань, контролювати їх використання і отримувати вигоду від їх комерційної експлуатації. У цьому полягає одна з причин, чому багато корінних народів наполягають на розробленні міжнародного правового документа щодо правової охорони традиційних знань у системі права інтелектуальної власності [9].

Положення ст. 229 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [10] також закріплюють зобов’язання щодо охорони традиційних знань. Згідно з положеннями Угоди відповідно до норм національного законодавства Сторони поважають, зберігають та підтримують знання, інновації та практичні надбання корінних та місцевих громад... Сторони визнають важливість вжиття відповідних заходів з урахуванням національного законодавства для збереження традиційних знань та домовилися продовжувати роботу, спрямовану на розвиток міжнародно-узгоджених *sui generis* моделей для юридичної охорони традиційних знань.

Висновки. На підставі проведеного дослідження участі держави та інших публічно-правових утворень у відносинах інтелектуальної власності варто резюмувати наступне.

1. У сучасних умовах відбувається переоцінка традиційного підходу щодо кола суб’єктів права інтелектуальної власності. Поряд із фізичними особами як первинними суб’єктами прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, визнаються також права інтелектуальної власності за учасниками публічно-правових відносин (державою Україна, іноземними державами, міжнародними організаціями, територіальними громадами тощо). Триває робота з формування системи правової охорони традиційних знань та традиційних виражень культури корінних народів.

2. Держава, територіальні громади, іноземні держави як суб’єкти публічного права є учасниками відносин інтелектуальної власності. Проте за наявного формулювання ст. 421 ЦК України (в якій йдеться лише про творця та інших осіб, яким належать права інтелектуальної власності) формально виключається належність публічно-правових утворень до кола суб’єктів права інтелектуальної власності. З метою подолання цієї розбіжності доцільно застосовувати розширене тлумачення тексту законодавчого акта, розуміючи під суб’єктами права інтелектуальної власності не лише фізичних та юридичних осіб, але й інших учасників цивільних правовідносин.

3. Державна система охорони прав інтелектуальної власності наразі перебуває у процесі реформування, яке має забезпечити впровадження глибинних законодавчих трансформацій, приведення існуючого нормативного масиву у відповідність з підходами, визначеними ЦК України та у нормах Угоди про асоціацію, створення юридичних механізмів реалізації та ефективного захисту прав суб’єктів на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України у редакції Закону України від 1 червня 2000 р. / Відомості Верховної Ради. 2001. № 8. Ст. 37.
2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 р. / Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 36.
3. Правила погодження питань про внесення позначення, що містять офіційну назву держави «Україна», до знака для товарів і послуг: наказ Міністерства освіти і науки України від 04.08.2010 N 790 / Офіційний вісник України від 05.11.2010. 2010 р., № 82. С. 60, ст. 2893.
4. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14 вересня 2006 р. / Відомості Верховної Ради. 2006. № 45. Ст. 1479.
5. Цивільний кодекс України / Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р «Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні» / Офіційний вісник України від 14.06.2016. 2016 р., № 44. С. 48, ст. 1625.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 585 «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади державної системи правової охорони інтелектуальної власності». / Офіційний вісник України від 16.09.2016. 2016 р., № 71. С. 15, ст. 2374.
8. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів: Резолюція 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007. / Голос України від 31.10.2015. № 202.
9. Traditional Knowledge and Intellectual Property – Background Brief. URL: http://www.wipo.int/pressroom/ru/briefs/tk_ip.html.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. (Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. / Офіційний вісник України. 2014. № 75. Том 1. С. 83. Ст. 2125.

УДК 341.985.28

ЛАЗАРЕНКО М.М.

**НЕЮРИСДИКЦІЙНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ
ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТОРА В УКРАЇНІ**

Статтю присвячено окремим питанням засобів захисту майнових прав іноземного інвестора, а саме неюрисдикційним формам таких засобів. Проаналізовано та визначено основні їх види, теоретичні підходи щодо розмежування, напрями їх вдосконалення. Зроблено висновок щодо неюрисдикційних засобів захисту майнових прав, які на свій розсуд може обрати іноземний інвестор, а також про необхідність подальшого теоретичного дослідження такого особливого засобу захисту як Рада бізнес-омбудсмена.

Ключові слова: захист майнових прав, засоби захисту, неюрисдикційні форми захисту, іноземний інвестор.

Статья посвящена отдельным вопросам средств защиты имущественных прав иностранного инвестора, а именно неюрисдикционным формам таких средств. Проанализированы и определены основные их виды, теоретические подходы к разграничению, направлению их совершенствования. Сделан вывод о неюрисдик-

ЛАЗАРЕНКО М.М. – асистент кафедри міжнародного приватного права (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка)